

Oltár v skrini? Áno, aj to je možné (Prvá časť)

Lucia Laudoniu

6. februára 2023 ✝ Cirkev História Kultúra

Kto rád maľuje slovami, určite ocení zvukomalbu vety *idea dea est*. Básnik by povedal, že náš jazyk sa dotýka zubov ako klávesov klavíra a hrá na nich akordy slov. Raz konsonantné, inokedy disonantné. Premenili sme ľudské myšlienky na neomylnú partitúru, podľa ktorej jazyk musí hrať, či sa mu to páči alebo nie.

Mnohí z nás sú presvedčení, že *idea* (myšlienka) je skutočne bohyňou (*dea*). Klaniame sa vlastným myšlienkam ako bohyniam a nevieme, že dobré myšlienky s pokorou sledujú ruky dirigenta – Boha.

Ideo (preto) *idea est idonea* (myšlienka je súca, schopná, vhodná), lebo sa podriaďuje neomylnnej dirigentskej ruke Najvyššieho. Dôverujme teda Božej taktovke, ktorá dá našim nedokonalým ideám ten najkrajší zvuk. Vyveďme naše myšlienky z labyrintu padlej vôle a ukážme im cestu k oltáru.

Maketa tradičného latinského oltára s mriežkou s ikonami a retabulom. Ručná práca autorky článku s vloženými svietnikmi a soškami.

Zdroj: archív L. Laudoniu

Františkánsky kufrík rozpráva

Holandské sídlo Megen bolo v 17. a 18. storočí katolíckym ostrovčekom v protestantskom mori. Všade zúrila *sola scriptura* (prekrútená tak, že aj paragraf by sa červenal) a kresťania verní pápežovi boli prenasledovaní.

Ovocím náboženskej slobody na juhovýchode Holandska bola živá františkánska komunita. Pod jej pastoračnú správu patrili celý priľahlý región. Františkáni dochádzali za katolíckymi dušami aj desiatky kilometrov, preoblečení za obchodníkov, aby nevzbudzovali podozrenie a nepadli do rúk protestantských úradov. Niežeby im chýbal duch mučeníctva. Mysleli na spásu duší, ktoré by inak zostali bez sviatostí.

„*Quis custodiet ipsos custodes?*“ pýta sa rímsky satirik Iuvenalis. Holandským strážcom odkazu stigmatika z Assisi „strážila“ alibi veľká truhlica. Ako to? Prenosné truhlice alebo kufre neboli *illo tempore* ničím zvláštnym, plnili funkciu akéhosi pojazdného obchodíka. Kupci ich nosievali so sebou, aby ochránili svoj tovar pred dlhými prstami. Latinská múdrosť *omnia mea mecum porto* (všetko svoje nosím so sebou) opäť potvrdila svoju platnosť a silu.

Holandskí františkáni vydávajúci sa za obchodníkov však vo svojich (falošných) truhliciach skrývali čosi oveľa cennejšie, než svetský tovar. Prenášali v nich oltáre. Keď prišli do katolíckeho domu, stačilo otvoriť navonok nenápadnú truhlicu a „vykukol“ z nej plnohodnotný oltár vrátane svätostánku, šestice sviečok a kánonických tabuliek nalepených na vnútornú stranu veka truhlice alebo kufra.

Napriek tomu to vtedy neboli žiadne „skromné“, „jednoduché“ a „núdzové“ náhrady oltára, aké by sme v týchto podmienkach čakali. Nejedno *altare portabile* bolo prepracovaným a dôvtipným umeleckým dielom.

Diablova núdza plodí prázdnotu, ale z domnelej nespravodlivosti, ktorá je súčasťou Božej skúšky na utvrdenie a oslavu verných, veľmi často povstane ešte väčšia zbožnosť.

Nie je skriňa ako skriňa

Obluba prenosných oltárov rástla aj tam, kde sa Cirkev tešila relatívnej slobode. Napríklad v šľachtických domácnostiach.

V oblastiach, kde ortuť na teplomere, obrazne povedané, tancovala *tarantellu*, sa šľachta počas leta sťahovala do vidieckych sídel. Majetnejšie rodiny si okrem milovaných šiat a obrazov priniesli do svojho prechodného domova aj veľký domáci oltár. Ale ako ho presťahovať čo najbezpečnejšie a stále dôstojne?

Na Malte či v Taliansku existoval zaujímavý typ prenosného domáceho oltára, ktorý v rámci kultúrneho konglomerátu *Christianitas Occidentalis* nemá – až na pár výnimiek – obdobu. Sú to takzvané „oltáre v skrini“.

Barokové prenosné oltáre v tvare skrine sú cenným kultúrnym dedičstvom ostrova Malta.

Zdroj: The Inquisitor's Palace – National Museum of Ethnography, Malta / Facebook

Na prvý pohľad sa ničím nelíšia od dvojmetrových barokových skríň a rozkladacích intarzovaných kabinetov (typ nábytku), aké bežne vidíme na hradoch a zámkoch. Až na jednu „maličkosť“. Keď sa otvoria dvojkrídlové dvere skrine, pred zrakmi prítomných sa zjaví oltár so všetkým, čo je potrebné na slávenie

svätých omší, ale napríklad aj krstu. Takáto „skriňa“ sa mohla diskkrétne premiestniť do letného sídla a málokto zo zainteresovaných tušil, že nesťahuje štandardný kus nábytku, ale pojazdnú kaplnku.

V apríli a máji jubilejného roka 2000 sa v hlavnom meste Malty Valletta konala unikátna výstava dvadsiatich dvoch prenosných oltárov v tvare skrine, príborníka či komody prevažne z 18. storočia. Katalóg výstavy *Portable Altars in Malta* dokumentuje ich nevšednú históriu.

Imitácia čínskeho štýlu (*Chinoiserie*) bola v barokovom Taliansku hotovým hitom a dalo sa čakať, že táto móda dorazí aj na neďalekú Maltu. Očarenie Orientom zanechalo stopy aj na obľúbenom oltárnom mobiliári. Dvere jednej z vystavovaných „sakrálnych skríň“ zdobia figurálne výjavy kresťanských misionárov na Ďalekom východe. Dominantou jednej z malieb je postava svätého Františka Xaverského, ako udeľuje krst pohanom. Takto dekorované dvere skrine s oltárom vo vnútri boli vizuálnou katechézou o živote Cirkvi za hranicami latinskej civilizácie.

Azda najväčšou raritou spomínanej výstavy bol prenosný krídlový oltár, ktorý mal kedysi miesto na jednej z lodí Maltézskeho rádu. Obdobný exemplár nenájdeme v žiadnom lodnom múzeu sveta. Aká krásna je predstava, že prenosné oltáre žili liturgickým životom dokonca aj na lodi!

Historický súkromný domáci oltár talianskej proveniencie umiestnený v skrini.

Zdroj: serpone.it

Oltár - Boží kompas

Základným kritériom uplatňovaným pri typológii rôznych historických domácich a mobilných oltárov je ich liturgické využitie, teda či sa na nich smela celebrowať svätá omša. Pokiaľ to z rôznych dôvodov nebolo možné, plnili funkciu súkromného sakrálného objektu určeného na kultiváciu osobnej zbožnosti, prípadne našli uplatnenie pri modlitbe breviára, ktorú praktizovali aj laici.

Masívnym oltárom v tvare veľkorozmernej skrine často chýbal oltárny kameň s relikviami a niekedy nemali ani svätostánok. Biskupi len veľmi neradi povoľovali uchovávanie Eucharistie v súkromných domoch laikov, mimo konsekrovaného priestoru reálnej kaplnky alebo chrámu. V praxi to nefungovalo, riziko možného znesvätenia totiž nebolo malé.

Domáce „skriňové“ oltáre obľúbené v prostredí európskej nobility sa „dočkali“ svätej omše v prípade, pokiaľ si kňaz priniesol *celebret* a relikvie nahrádzajúce oltárny kameň. Ďalším dôležitým predmetom symbolizujúcim prenosný oltár *in plenitudine eius*, bolo *antimensium Latinum* – západný ekvivalent byzantského antimenzionu. Bližšie sme si ho predstavili v tomto článku.

„Rodokmeň“ súkromných domácich oltárov siaha až k praotcovi Abrahámovi. V knihe Genezis čítame: „*Apparuit autem Dominus Abram et dixit ei: Semini tuo dabo terram hanc. Qui aedificavit ibi altare Domino, qui apparuerat ei*“ – „*Tu sa Abramovi zjavil Pán a povedal mu: Túto krajinu dám tvojmu potomstvu. On tam potom postavil Pánovi, ktorý sa mu zjavil, oltár*“ (Gn 12,7). Abrahámov oltár bol prejavom vďaky, zasvätenia sa Hospodinovi a vernosti Jeho vôle. Lebo oltár je ako tajomný kompas, ktorý ukazuje na nebo, nech sme kdekoľvek.

Sepulcrum Domini. Minatúrny oltár s Božím hrobom. Ručná práca autorky článku (okrem vložených sošiek).

Zdroj: archív L. Laudoni

Pojmom domáci oltár sa v bežnej reči zvykne označovať aj modlitebný kútik s devocionáliami určený na individuálnu a osobnú modlitbu, nie na slúženie eucharistickej obety. V anglofónnom svete sa takéto *spatium devotum* nazýva domáce oratórium (*home oratory*) z latinského *oratorium* – modlitebňa. V roku 2014 sa na anglickom trhu objavila publikácia *The Little Oratory – A Beginner's Guide to Praying in Home* (Malé oratórium – Sprievodca domácou modlitbou pre začiatočníka). Pod knihu sa podpísal autorský tandem David Clayton a Leila Marie Lawlerová. Autori prinášajú celý rad nápadov, ako si zhotoviť privátny oltárik a navrhujú schému domácej liturgie vôkol neho. Vychádzajú zo západnej tradície, takže pre väčšinu východných kresťanov budú ich propozície pozvánkou do susedovie záhrady. Pozvánkou, ktorú by sme nemali odhodiť do smetí.

Kto berie Kristovo učenie vážne, nepochybuje, že rodina je základnou „stavebnou bunkou“ Cirkvi. Živinami, ktoré tejto bunke pomáhajú dýchať a rásť, sú spoločné modlitby prednášané *unanimiter* – ako jedna duša.

Oltár sa potom stáva Slnkom, ktoré osvetľuje kresťanský domov.

Svadobný dar - oltár

Obdobie *fin de siècle* a *belle époque* bolo zlatou érou domácich oltárikov, ktoré sú dnes vyhľadávaným zberateľským artiklom. Ich duchovná funkcia, žiaľ, ustupuje do úzadia – na škodu nás všetkých.

Francúzi a Nemci zaplavili dobový trh zmenšenými modelmi tradičných oltárov, ktoré akoby z oka vypadli skutočnej chrámovej architektúre – až na to, že celebrowať by pri nich mohli akurát len liliputáni.

Nič im nechýbalo, mali miniatúrne *tabernaculum*, svietniky, zvončeky, ba aj misál vo veľkosti zápalkovej škatuľky... Drobné *vasa sacra*, liturgické nádoby a monštrancie ako z domčeka pre bábiky, boli detailne vypracované, až to bralo dych.

Zrealizované modely domácich oltárov v tradičnom štýle. Ručná práca autorky článku.

Zdroj: archív L. Laudoni

Prirovnanie k domčeku pre bábiky nie je len také hocijaké *salto mortale* splašených slov. Majetnejšie deti si dokonca mohli zariadiť celý kostolík (alebo aspoň presbytérium) s kompletným vnútorným vybavením vrátane eucharistickej mriežky s bránkou (*cancellus*). Figúrka biskupa alebo kňaza v ornáte bola „povinnou jazdou“.

Častejšie, ako tieto mini-kostolíky, sa predávali samostatné makety oltárov so stupňami, menzou a s polmetrovým až metrovým retabulom (tí šikovnejší si ich mohli zhotoviť aj sami). Zahraničné aukčné portály ich niekedy ponúkajú pod označením *doll house home altar*, pretože začiatkom 20. storočia patrili do portfólia výrobcov hračiek.

Hračkou však rozhodne neboli. A čím teda? Makety takýchto oltárov primárne slúžili na vzdelávacie účely. V dobe bez internetu a inštruktážnych videí boli akýmsi liturgickým „trenažérom“ pre miništrantov, ktorí sa učili, ako prebieha svätá omša. Svoje miesto si vďaka výbornému umeleckému stvárneniu našli aj v súkromných domácnostiach ako výnimočný predmet osobnej zbožnosti. Vyskytli sa aj prípady, keď sa domáce oltáre ocitli na zozname svadobných a birmovných darov.

Starožitné makety domácich oltárov majú gotizujúci a historizujúci vzhľad. Vyrábali sa z dreva s uplatnením ďalších dostupných materiálov, akými boli textilie a papier. Miniatúry kalichov, relikviárov a ostenzórií sa odlievali zo zliatin kovov a z cínu. Niektoré malé repliky posvätných nádob boli číslované, záujemcovia si ich mohli kupovať aj jednotlivo a zostaviť si oltárik *ad libitum* podľa vlastného vkusu.

Starožitné miniatúry monštrancií, ktoré boli na prelome 19. a 20. storočia súčasťou makiet domácich oltárov.

Zdroj: archív L. Laudoni

Absolútnou kuriozitou boli asi štvorcentimetrové oltárne tabuľky, avšak namiesto omšového kánonu na nich trónili latinské citáty zo Svätého písma... Netradičné devocionálie môžu vyvolať údiv alebo prinajmenšom úsmev na tvári. Treba však vedieť, že modely a makety oltárov boli legitímnou učebnou pomôckou a svedkami mnohých modlitieb, napríklad vtedy, keď sa veriaci nemohol zúčastniť svätej omše z dôvodu choroby, telesného postihnutia alebo geografickej vzdialenosti. Tieto oltáre – aj keď mohli byť niektorými obchodníkmi prezentované ako ušlachtilá hra pre budúcich seminaristov – sa tešili veľkej úcte. Sú nemými dôkazmi lásky, ktorú kedysi prechovával ľud k posvätnnej liturgii.

Naše putovanie za rôznymi formami domácich oltárov a kaplniek sa iba začína. V pokračovaní článku sa dozvieme čosi viac o histórii prenosných oltárov vojenských kaplánov z 20. storočia, ktoré boli veľmi podobné kufríkom či truhliciam holandských františkánov, a zablúdime aj na kresťanský Východ. Čo je to rumunská *troița* a ako má vyzeráť domáci kút s ikonami v byzantskej tradícii? Rozlúskneme význam nemeckého slova *Herrgottswinkel* a virtuálne navštívime byzantské kaplnky, ktoré s pomocou zbožných rúk vyrástli v bŕtlavinách storočných stromov.

Titulný ilustračný obrázok – prenosný oltár, pochádzajúci zo sev. Francúzska, okolo roku 1100, zdroj: wikimedia commons

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/oltar-v-skrini-ano-aj-to-je-mozne-prva-cast/>